

Könnin kalenterikello – aikansa tietokone

Könnin kellonvalmistustaidon suurimpina saavutuksina voidaan kiistatta pitää heidän ns. 7-viisarisia kalenterikellojaan. Ne ovat koko Könnin kellotuotannon monimutkaisimpia ja samalla teknisesti eniten taitoa vaatineita tuotteita. Tälle kalenterikellomallille ei ole löytynyt selvää esikuvaa, joten se lienee ainakin osittain valmistajien omaa kehitystyötä. Tällainen aikansa tietokone on toiminnassa kellomuseon perusnäyttelyssä.

Könnin mestarien arvellaan valmistaneen näitä kelloja vain erikoistilauksesta sukulaisilleen tai parhaille ystävilleen. Mahdollisesti jokainen mestari valmisti kalenterikellon myös itselleen tai perheelleen ”mestarinäytteenään”. Tarkkaan ei ole tiedossa, kuinka monta 7-viisarista kelloa Könnillä valmistui. Nykytiedon perusteella voidaan kuitenkin olettaa, että niitä on tehty yhteensä noin kymmenen kappaletta. Määrän arviointia vaikeuttaa alkuperäisen ja myöhemmin muutetun kellon erottaminen toisistaan. Hyvin pinnallisestikin tutkien on havaittavissa kelloja, joissa 3-5 -näyttöinen koneisto on jälkepäin muutettu 7-näyttöiseksi. Tämänkaltaisen muutoksen on saattanut tehdä joku Könnin mestareista tai muutos on tehty paljon myöhemmin jonkun muun kellosepän toimesta. Näistä myöhemmin tehdyistä muutoksista on säilynyt runsaasti myös kertomuksia Etelä-Pohjanmaalla ja Ilmajoella.

Toistaiseksi tunnetaan vain kolmetoista Könnin suvun signeerauksella olevaa 7-viisarista kelloa, josta ainoastaan viidessä kellossa on maalaukseltaan alkuperäinen kellotaulu. Aidon 7-viisariseksi valmistetun kellon erottaminen myöhemmin muutetusta kalenterikellosta edellyttää aina koneiston tarkastelua etupohjan puolelta, jolloin kalaenterimekanismin rakenne ja mahdolliset myöhemmin tehdyt muutokset ovat paremmin havaittavissa.

Museon 7-viisarinen

Kellokaappi on ns. Ilmajokelaista mallia, jota myös Könnin kellokaappimalliksi kutsutaan. Paikallisesti tätä rokokoo-tyylin mukaista kaappia kutsutaan myös ”neitimalliksi” sen sulavalinjaisen pyöreänsä ansiosta. Yläkoristeena on ns. Könnin lilja, jossa keskellä on sulkamainen, kolmen lehden muodostama ryhmä ja sivuilla symmetrisesti kaartuvat lehtiornamentit. Koristeen juuressa on helminauha. Kuten alueen tyyliin kuuluu, kaapin koristelistat onniukasti profiloitu. Kellokaapin koko korkeus on noin 230 cm.

Kellotaulun halkaisija on 300 mm. Keskiakselilla on neljä osoitinta: lyhyempi kuukaudenpäiväosoitin sekä tunti- ja minuuttiosoitimet. Aidon 7-viisarisen tapaan keskiakselilla on koko taulun yli liikkuva hento sekuntiosoitin. Valetut tunti- ja minuuttiosoitimet ovat pinnaltaan koristekaiverretut ja kullatut. Tuntinumerot ovat roomalaisin numeroin. Numerokehän sisäpuolella on kolme erillistä pientä taulua. Kuten museon kellossa, alkuperäisessä könniläisessä pienten taulujen merkinnät ovat aina ruotsinkieliset. Paikkakuntamerkintä on aina myös ruotsiksi *Ilmola*. Kuukaudet ovat omassa taulussaan alhaalla vasemmalla. Kuun vaiheiden näyttötaulu on alhaalla oikealla. Viikonpäivätaulu on keskellä ylhäällä. Kolmen viimeksi mainitun kalenterinäytön osoittimet on valmistettu messingistä ja niiden pinta on mustattu. Taulun alareunassa on valmistajan hento signeeraus E. Heickilä Ilmola. Taulun takana on ainoa löydettävissä oleva koneistomerkitä: K.Tammisto 1911 IV. Tämän merkinnän perusteella tiedämme, että tamperelainen kelloseppä **Kalle Tammisto** (1886-1951) on huoltanut kelloa mainittuna

vuonna. Todennäköisesti kellon ja sen omistaja ovat tuolloin olleet Tampereella. Kellon omistajahistoriaa ei valitettavasti toistaiseksi tunneta enempää.

Koneisto. Kellossa on kaikkiaan 245 erillistä, erikseen valmistettua osaa. Lukumäärään ei ole laskettu esim. kartionastoja. Koneistossa on messinkipohjat, vahvuus 3 mm. Korkeus on 154 ja leveys 145 sekä akseliväli on 66 mm. Koneistotolpat ovat messinkiä, englantilaisen tyylin mukaisesti koristesorvatut. Kellossa on grahamkäynti, jossa ankkurin kynnet on myöhemmin valmistettu.

Aito 7-viisarinen vedetään aina koneiston sivusta, jotta keskisekuntiosoitimen kulku ei häiriinny. Kaksi vetoakselia ovat koneiston oikealla puolella, niistä ylin neljännestuntilyöntiä ja alempi käyntikoneistoa varten. Vasemmalla puolella oleva vetoakseli on täyden tunnin lyöntiä varten. Mikäli veto on normaaliin tapaan suoraan edestä, on syytä olettaa, että kalenteritoimintoja on lisätty ja kello on modifioitu myöhemmin 7-viisariseksi.

Heilurilla on veitsiripustus. Sen varressa on poikkeuksellinen lämpölaajenemisen kompensointirakenne. Varsi on valmistettu suorakaiteen muotoisesta teräksestä 3 x 17,3 mm ja sen päällä olevasta halkaisijaltaan 5,5 mm messinkilangasta. Messinkilanka on kiinnitetty ruuveilla teräsvarteen. Laajenemisen kompensointi tapahtuu yksinomaan heilurin yläpäässä, veitsiripustusmekanismin yhteydessä. Heilurissa on varsin suuri messinkilinssi, halkaisija 200 mm. Linssin pinnassa on ohut messinkilevy, taustana vahva rautalevy.

Kelloseppä **Anders Särkelän** (1804-1873) lattiakellossa on vastaavanlainen kompensointimekanismi. Samalla se on ainoa suomalaiskello jossa on tämänkaltainen rakenne.

Painot. Kellossa on kolme lyijytäytteistä, messinkivaipalla päällystettyä, päistään suippenevaa punnusta. Messinkilevyn pinta vaikuttaa kullatulta. Kaikkien painojen paino on sama, 5,4 kg. Yhden painon pohjassa on stanssattu vanhan tavan mukainen vuosilukumerkintä 18 5/4 26 (eli 5.4.1826). Tämä on mahdollisesti myös kellon valmistusajankohta. Kahdessa painossa on lisäksi stanssattu luku 12 2/3 H. Tämä ilmaisee ehkä punnuksen painon nauloina. 12.6 naulaa on noin 5,4 kg. Koneistossa ei ole havaittavissa minkäänlaisia merkintöjä.

Kellon valmistaja

Kellon valmistaja **Esaias Könni-Heikkilä** (1795-1851) on Ala-Könnin ja Yli-Könnien ensimmäisten mestarien nuorempi veli. Ala-Könnin omistaneen vanhemman Jaakko-veljen (1774-1830) valmistama 7-viisarinen kello on edelleen Ala-Könnin talossa Ilmajoella. Yli-Könnin talon omistaneen Johan-veljen (1782-1855) vuonna 1842 valmistaman kellon omistaa Pohjanmaan museo. Nykyisin kello on deponoitu Nordea pankille Ilmajoella, jonka pankkisalissa se on nähtävissä.

Johan Jaakonpoika Könnin kuoltua 1815 Könnin tila jaettiin kahden vanhimman pojan kesken. Nuorempi veli Esaias jäi sisarustensa kera ilman taloa. Esaias Könni avioitui vuonna 1830 ja Heikkilän taloon muutettuaan otti tavan mukaisesti talon nimen sukunimekseen. Könnin sukukirjan mukaan Heikkilän mestari on valmistanut useamman 7-viisarisen kalenterikellon. Toistaiseksi tunnetaan kaksi kelloa.

Kellon kunnostus

Hankintavaiheessa kellokaapissa oli vahvat elämisen jäljet. Kaappi oli saanut melkoisesti kolhuja ja kulumia. Parhaimmillaan kaapissa oli viisi eri maalikerrosta, joten kaapin ensimmäinen maalipinta päätettiin palauttaa. Työn tekivät ammattikorkeakoulu EVTEKin konservointilaitoksen oppilaat lehtori **Heikki Häyhän** johdolla. Ensimmäinen

maalikerros paljasti, ettei siinä ollut minkäänlaista koristemaalausta, vaan pinta oli yksivärinen.

Koneisto oli myös melko likainen. Kalenteripuolella kuukauden siirron korjauslevy oli viilattu jonkun huollon yhteydessä toimimattomaksi. Kalenterikoneiston vivut ja pidätinteljen jouset oli virheellisesti asetettu. Ankkuri oli modifioitu, jne. Kelloseppäkoulun opettaja **Jouni Pöllänen** ihmettelikin, "miten kello on voinut olla toimiva". Myös taulu ja sekuntiosoitin olivat vääntyneet. Kunnostus- ja huoltotyön tekivät kelloseppäkoulun 1. luokan oppilaat. Työn aloitti **Jarmo Pellikka** keväällä 2005. Tämän vuoden keväällä työ jatkui, ja **Hermann Hänninen** teki kalenteritoimintojen viimeistelyn ja kellon toiminnallisen säätämisen.

Tämänkin työn yhteydessä voitiin todeta 7-visariisaristen kellojen olevan yksilöitä, ne eivät ole toistensa täsmällisiä kopioita. Tästä havainnosta huolimatta voidaan todeta eri koneistojen kelloteknisen rakenteen noudattavan tiettyä Könnin kelloille tyypillistä rakennetta sekä työn jälkeä. Voidaan puhua Könnin koulukunnasta.

Kellon omistajaksi tuli **Seppo Tienhaaran** ja allekirjoittaneen suorittamien kaupallisten järjestelyiden myötä Suomen Kelloseppäliitto ry. Onnekkaiden sattumien ja nopeiden päätösten kautta ko. järjestelyt olivat mahdollisia. Kaupan ehtoihin kuuluu mm, se että kello on pysyväisesti esillä Suomen kellomuseossa.

KUVATEKSTIT

Rokokoo tyylin mukaista kellokaappia kutsutaan Ilmajoella "neitimalliksi" sen sulavan hillityn muodon vuoksi.

Etupohjan puolella olevat kalenteritoimintojen osat. Edessä alhaalla on suuri ns. kuukaudenpäivän korjauslevy.

Kellon keskiakselilla on neljä osoitinta: Tunti- ja minuuttiosoittimet ja kuukaudenpäiväosoitin sekä hento, koko taulun mittainen sekuntiosoitin.